

פתח דבר

בבואו לתאר את יעודו של עם ישראל בעולם, ואת הדרך להגשמת יעוד זה, כותב מרן הרב קוק זצ"ל:

"בראשית מטעו של העם הזה, אשר ידע לקרוא בשם האלוקי הברור והטהור... נתגלתה השאיפה להקים צבור אנושי גדול, אשר ישמור את דרך ה' לעשות צדקה ומשפט... למלואה של שאיפה זו, צריך דוקא שציבור זה יהיה בעל מדינה פוליטית וסוציאלית וכסא ממלכה לאומית, ברום התרבות האנושית, עם חכם ונבון וגוי גדול, והאידיאה האלוקית מושלת שמה ומחיה את העם ואת הארץ במאור חייה. למען דעת, שלא רק יחידים חכמים מצוינים, חסידים ונזירים ואנשי קדש, חיים באור האידיאה האלוקית, כי גם עמים שלמים, מתוקנים ומשוכללים בכל תקוני התרבות והישוב המדיני; עמים שלמים הכוללים בתוכם את כל השדרות האנושיות השונות, מן רום האינטליגנציה האמנותית, הפרושית המשכלת והקדושה, עד המערכות הרחבות, הסוציאליות הפוליטיות, והאקונומיות, ועד הפרולטריון לכל פלגותיו, אפילו היותר נמוך ומגושם."

(אורות, למהלך האידאות בישראל, פסקה ב')

דרכו של כל חזון גדול ויעוד אידאי הינה ארוכה ומסועפת מן השלב של תיאור החזון ועד הגשמתו לפרטי פרטים במציאות ובחיי המעשה.

על אחת כמה וכמה הדברים אמורים כשמדובר בחזון המקיף זרועות עולם ועם עולם בדמות חזון הרב קוק זצ"ל. כאן נדרשת עבודה רבה ומעמיקה שתהיה מובנית מעיון יסודי ושרשי בהלכות הנוגעות לחיי הכלכלה והמסחר מתוך הכרת פני המציאות המתחדשת והבנתה.

אתגר זה של קישור התורה הנלמדת בבתי המדרש אל מערכות החיים המתחדשים עומד ביסודם של כמה וכמה גופים העוסקים בבירור ומחקר תורני בתחומי חיים שונים.

מכון כת"ר שבקדומים נרתם גם הוא לתרום למאמץ זה.

המכון הינו פרי יוזמתם של אנשי תורה וכלכלה מן הישוב קדומים אשר חברו יחד על מנת ליסד מרכז לליבון נושאים אקטואליים מעולם העשייה והפעילות המשקית לאורה של תורה.

המכון מעסיק חוקרים ת"ח בעלי ידע ומעורבות בחיי המעשה כשבנשיאותו עומד הרה"ג ז"נ גולדברג שליט"א אשר מגבה ומעניק תוקף לתוצאות המחקרים.

כמו כן מלווים את עבודת המכון אנשי כלכלה ומשפט מרכזיים ובכירים בכלכלה הישראלית.

במשך שלוש השנים הראשונות לקיומו של המכון נעשתה עבודת מחקר מקיפה בנושאים שונים ומגוונים.

ספר זה אשר יהיה בעז"ה הראשון בסדרת ספרי "כת"ר – מחקרים בכלכלה ומשפט עפ"י ההלכה" כולל חלק מפירותיו של המחקר ושלושה נושאים רוכזו בו:

א. חוזים עפ"י דיני התורה.

ב. איסור ריבית בתאגידים.

ג. תקפם ההלכתי של חוקי המדינה.

החוזה הינו הכלי הבסיסי לחיי הכלכלה. הוא מקיף את כל תחומי החיים, החל מן החוזה שכורת הנוסע באוטובוס עם חברת האוטובוסים, והמבטיח לו את הגעתו ליעדו, ועד לחוזים מסועפים הנכרתים בין חברות ענק. נוסח החוזה מעסיק כל אדם בשעה שעומד לרכוש דירה או למוכרה. הצדדים לחוזה מקפידים בדרך כלל הקפדה יתירה על פרטי הסעיפים בחוזה, על מנת להבטיח את זכויותיהם המשפטיות.

ברם, רבים אינם מודעים לכך שגם אם תוקפו המשפטי של החוזה איננו מוטל בספק, הרי תוקפו ההלכתי כלל איננו ברור. עובדה זו עלולה להביא לאחד מן השניים: או שהצדדים ימנעו מלהביא את חילוקי הדעות שביניהם, במידה ויתעוררו, בפני בית דין רבני, ויעדיפו התדיינות בפני בית משפט; או שיחליטו בכל זאת להתדיין בבית דין רבני, אך אז עלולים למצוא את עצמם במצב בו לא יוכלו לממש את כל סעיפי החוזה.

אין ספק שכל אחת משתי האפשרויות הללו אינה רצויה. על כן ראינו לנחוץ לחקור ולברר את העקרונות על פיהם ניתן לנסח חוזה על פי ההלכה, ואף להציע דוגמא של נוסח כזה. חוזה מעין זה נועד להבטיח את זכויותיהם של הצדדים במצב בו יבחרו להתדיין בפני דין התורה, מחד, ומאידך, לא לפגוע בזכויותיהם החוזיות על פי חוק.

בעית איסור הריבית הינה אחת מן הבעיות ההלכתיות הקשות ביותר בכלכלה המודרנית. "מחיר ההון" הינו מושג בסיסי בחיי הכלכלה כיום, אך מושג זה עלול להוות איסור תורה חמור. בעיה זו נוגעת לא רק למערכת הקשרים שבין האזרח לבין הבנק, אלא גם לתחומים רבים נוספים. כך, למשל, חוזה סטנדרטי לרכישת דירה עלול להיות נגוע באיסור ריבית, מבצעי מכירה בתשלומים עלולים להוות גם הם איסור תורה, ועוד ועוד.

את בעית הריבית בחוזה לרכישת דירה פתרנו, במסגרת מחקרנו בנושא החוזים על פי ההלכה, על ידי ניסוח מתאים בגוף החוזה. במחקרנו אודות איסור ריבית בתאגידים ניסינו לבדוק האם ניתן להעזר בכלי הכלכלי המודרני ששמו "תאגיד" או

"חברה בע"מ", בכדי להתמודד עם איסור ריבית. כפי שעולה מתוצאות המחקר, אין החברה בע"מ מהווה "תרופת פלא" לבעית איסור הריבית, אך, עם זאת, ניתן, לעיתים, כאשר קיימים נימוקים הלכתיים נוספים לקולא, לצרף גם את העובדה שמדובר בתאגיד ולא באדם פרטי, ובכך להתמודד עם בעית הריבית בנסיבות מסוימות.

הנושא השלישי, תוקפם ההלכתי של חוקי המדינה, הינו נושא שעסקו בו רבים, והושמעו בו דעות שונות. למרות זאת, ראינו חשיבות גדולה להתייחס לכך גם במסגרת מכון כת"ר. לשאלת תוקפם ההלכתי של חוקי המדינה השלכה עצומה על עמדת ההלכה במספר רב של סוגיות כלכליות. כך, למשל, עשויות להיפתר השאלות ההלכתיות סביב תוקפו של חוזה, אם ייקבע כי יש תוקף הלכתי לחוק החוזים. שאלת היקף אחריותו, של הגורם נזק לחבירו, על פי ההלכה, עשויה להיות מוכרעת באופן פשוט אם נקבע כי ההלכה נותנת תוקף לפקודת הנזיקין, וכו'.

שאלת תוקפם ההלכתי של חוקי המדינה, איננה, כמובן, רק שאלה פראקטית. זוהי גם שאלה כבדת משקל מבחינה רעיונית: מהי משמעותו של חלק חושן משפט של השולחן ערוך, אם על פי ההלכה יש תוקף הלכתי לחוקי המדינה. סוגיות אלו ואחרות לובנו במסגרת מחקרנו בנושא. המחקר מרכז את הדעות השונות בעניין זה, ומסיק מתוכן גם מסקנות למעשה.

רבים וטובים הם המלווים ומסייעים לפעילותו של המכון.

ראשית לכל יעמוד על הטובה והברכה ידידנו מר יחזקאל הלר הי"ו אשר שם הוריו משה ומעטל ז"ל מונצח בשמו של המכון. מכח התגיסותו של מר הלר לטובת הגשמת עבודתו של המכון זכה המפעל לקרום עור וגידים.

טובה וברכה מרובה מוחזקת למר דוד ארבל ולמר יצחק יפין חברי ההנהלה הפעילה של המכון אשר הם למעשה מחוללי הרעיון ומקדמיו בהמשך דרכו. המסירות והנחישות אשר יצקו ויוצקים דוד ויצחק לענייני המכון בחומר וברוח בעצה ובשיתוף הפעולה הם אשר עומדים מאחרי הצלחת המפעל ובי"ה שזכו לראותו פרי עמלם-עמלינו יוצא לאויר העולם בדמות הספר הראשון.

נוקיר טובה ותודה לכבוד אכסניה – ישיבת קדומים – בראשות הרב יצחק בן שחר שליט"א. הישיבה מהווה מרכז ומפגש לעבודת המחקר השוטף ולליבון משותף בין כל חוקרי המכון.

עוד נודה לרב דניאל מילר שליט"א חבר ההנהלה הפעילה של המכון אשר משתתף בצוות ההיגוי והמעקב השוטף אחרי עבודת המכון.

תודה וברכה נאמנה לקרן יד אבי היישוב ומנהלה בארץ מר משה ברלין וכן למר ארתור פריד, המנהל בחו"ל, אשר תרמו תרומה נכבדה ביותר לקידום פעילות המכון וסייעו רבות למפעלינו.

ברכה מיוחדת למר אורי בן נון, מנכ"ל מפעלי ים המלח, איש תורה וכלכלה מובהק, אשר נרתם גם הוא לקדם את עבודת המחקר, לפעול ולהפעיל את הגורמים המסייעים לעבודתנו.

עוד נודה למר נתן דריפוס ולמר ישראל איגרא, גם הם בכירים בכלכלה הישראלית ואמונים על ברכי התורה, על סיועם בעבודת המכון, כל אחד בתחומו.

ברכה נאמנה ותודה למועצה המקומית בקדומים, אשר מסייעת לנו לאורך כל הדרך.

נסיים בתפילה לבורא העולם שלא תצא תקלה מתחת ידינו וכשם שעזרנו עד כה כן ימשיך ויאזרנו חיל בהמשך דרכנו ויהי נועם ה' אלוקינו עלינו ומעשה ידינו יכונן.

שלמה אישון

יצחק בזק